

як настирливу і ворожу щодо національної культури, тобто як інструмент культурного імперіалізму, експансії. Це уявлення широко підтримується як у країнах, що розвиваються, так і в розвинутих країнах. Таке ставлення могло виникнути внаслідок відчутної потреби державного контролю за тим, що і як викладається у ВНЗ. Це відображає концепцію вищої освіти як насамперед частини державних соціально-економічних систем, у яких приватний сектор вищої освіти є лише допоміжним. Так, наприклад, малайзійський закон про освіту 1996 р. привертає увагу до ролі, яку освіта відіграє в межах виховання молоді й просування суспільства до соціальної справедливості й духовного, морального та етичного здоров'я народу. Відповідно до закону від всіх приватних, зокрема іноземних, ВНЗ вимагається, щоб навчання проводилося малайзійською бахаза – національною мовою буміпутра (аборигенів Малайзійської Федерації). Викладання англійською можливе лише з дозволу міністра освіти. Навіть тоді, коли такий дозвіл є, студенти повинні вчити і демонструвати мінімальні мовні навички бахаза, а також відвідувати курси з вивчення ісламу. У цьому контексті також варто згадати про практику та політику Міністерства освіти Ізраїлю. Як зазначається у Національній доктрині освіти Ізраїлю, освіта є основним засобом патріотичного та політичного виховання, а тому присутність на місцевому освітньому ринку закордонних конкурентів завжди небажана. Ось чому Ізраїль, як правило, не визнає дипломи, видані філіалами зарубіжних ВНЗ. При цьому диплом, виданий випускнику після навчання за кордоном, як правило, отримує ізраїльське визнання.

Консолідація демократії передбачає становлення і відтворення демократичної політичної практики, відповідних моделей і взірців поведінки. обов'язковими умовами стійкості та невідворотності демократії є не тільки наявність функціонуючих демократичних інститутів (політичні партії, конкурентні вибори, парламент), а й виховання демократично настроєних громадян, результатом якого є формування демократичної політичної культури, поліпшення соціального та політичного клімату суспільства, підтримка громадянами демократичного режиму. Стандарти і моделі поведінки суспільства, які діяли під час недемократичного урядування, мають бути змінені. І на перший план виступає не стільки перелом світогляду зрілих членів суспільства, скільки формування нових орієнтирів у молодого покоління, яке не обтяжене старими догмами. Як слушно зазначає відомий індійський дослідник філософії освіти Джидду Кришнамурті, приймаючи певні списки ідеалів і цінностей,

ми створюємо новий шаблон мислення. Саме в студентському віці відбувається перегляд ціннісно-духовних категорій, аксіологічна переорієнтація, що створює найбільш сприятливі умови для ефективного виховного впливу. Необхідно, щоб громадяни знали свої права та поважали права інших, мислили критично і незалежно, були впевнені, що вони можуть впливати на зміни у суспільстві, вміли долати стереотипи та знаходити компроміси. У цьому контексті освіта, як сфера соціокультурної практики, набуває національного пріоритету як один з головних чинників формування суспільства демократичного типу [4]. Для нашого суспільства ця проблема важлива особливою мірою, адже освітяни, покликані готувати молоде покоління в умовах відсутності демократичних традицій і практики громадянського суспільства, в умовах спадщини посттоталітарної держави, характерними рисами якої є невідповідність між теорією та практикою демократії у суспільному житті, наявність у суспільстві подвійних стандартів, незрілість громадянських інститутів, слабка соціальна взаємодія членів суспільства, низький рівень правової та політичної культури, відсутність єдиних цінностей, розрив комунікації між регіонами, субкультурами, брак людей з демократичними цінностями, патерналізм та суспільна пасивність.

У освітніх системах східноєвропейських країн, зокрема і країн СНД, відбувається перехід від ідеологічно-державних стереотипів до цінностей демократичного суспільства. Як підкреслює акад. В. Андрущенко, ця тенденція реалізується в двох головних вимірах: а) як система навчання демократії; б) як перебудова навчально-виховного процесу на демократичних засадах [1]. У цих країнах зміна соціальних орієнтацій, що супроводжує зміни у типі політичного режиму, викликає й трансформацію цінностей: демократія та права людини починають розглядатися як історичні цінності.

1. Див.: Андрущенко В. П., Савельєв В. Л. Освітня політика (огляд порядку денного). – К.: МП Леся, 2010. 2. Галактіонова І. Громадянська освіта як фактор впливу на формування політичної культури громадян України // МАГІСТЕРІУМ. Вип. 10. Політичні студії. – 2002. – С. 52–53. 3. Геллі Е. Освіта та еволюція держави // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 3. – С. 147. 4. Девятова С. В. Культура, образование и демократия // Социально-гуманитарные знания. – 2006. – № 2. – С. 75. 5. Дубицкий В. В. Роль современного государства в сфере образования и воспитания // Вестник МГУ. Сер. 12. Политические науки. – 2004. – № 1. – С. 52. 6. Іванов М. Що таке "громадянська" і що таке "політична" освіта? // Політичний менеджмент. – 2003. – № 2. – С. 43. 7. Карпов Н. В. Политическая социализация как элемент гражданской культуры // Вестник МГУ. Сер. 18. Социология и политология. – 2003. – № 1. – С. 116. 8. Лепіхова Л. А. Онтогенетичний погляд на соціально-психологічні властивості громадянськості та політичної культури // Психологія і педагогіка. – 2004. – № 3. – С. 33.

Надійшла до редколегії 27.02.12

УДК 32.351:303

І. І. Петренко, канд. політ. наук, асист., КНУТШ

ТИПИ, ФУНКЦІЇ, ІНСТРУМЕНТАРІЙ ТА ПРИНЦИПИ ЕКСПЕРТНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аналізуються основні типи експертно-аналітичної діяльності, визначаються її завдання, формуються функції, характеризується інструментарій та принципи здійснення.

Ключові слова: експертно-аналітична діяльність, види, завдання, функції, теорія, методологія, метод, методика, дослідницький підхід, принципи.

Анализируются основные типы экспертно-аналитической деятельности, определяются ее основные задания, формулируются функции, характеризуется инструментарий и принципы реализации.

Ключевые слова: экспертно-аналитическая деятельность, виды, задания, функции, теория, методология, метод, методика, исследовательский подход, принципы.

The main types of expert-analytical activities are analyzed, its objectives are defined, functions are formulated, tools and principles are characterized.

Keywords: expert-analytical activity, types, tasks, functions, theory, methodology, method, research approach, principles.

Сьогодні політичні аналітики працюють в органах державної влади різного рівня, комерційних організаці-

ях, дослідницьких інститутах займаючись аналітичною діяльністю у сфері політики. Для розуміння сутності

експертно-аналітичної діяльності важливим є виокремлення її видів, формулювання функцій, вироблення принципів здійснення та з'ясування інструментарію за допомогою якого вона реалізується, в чому полягає і мета даної статті.

Експертно-аналітичну діяльність ми розуміємо як систему методів, прийомів і технік, спрямованих на отримання достовірного, точного та повного уявлення про суть тих чи інших державно-політичних явищ і процесів, що здійснюються фахівцем, який володіє спеціальними знаннями у сфері політики, з метою сприяти посадовим особам чи державним інститутам у прийнятті компетентного державно-політичного рішення або з метою оцінки проблемного рішення та надання рекомендацій щодо покращення його наслідків. Тобто, спрощуючи наше визначення, зазначимо, що експертно-аналітична діяльність – це професійна діяльність спеціалістів, які забезпечують посадову особу чи державний орган інтелектуальною підтримкою в прийнятті ними адекватних державно-політичних рішень, а також здійснюють оцінку прийнятих рішень.

Експертно-аналітична діяльність може здійснюватися в різних формах, серед них можна виокремити дві найпоширеніші – інформування і рекомендування. Інформування спеціалістом суб'єкта, що приймає рішення передбачає пошук і надання йому необхідної та невивантажаної інформації. Рекомендування передбачає відповідь спеціаліста на запит і надання необхідної інформації, отриманої шляхом здійснення логічних операцій з інформацією з різних джерел, для того щоб суб'єкт прийняв обґрунтоване та правильне рішення.

Класифікувати експертно-аналітичну діяльність можна за різними критеріями, зокрема, за просторово часовими характеристиками предмету дослідження, залежно від того, який тип політичного аналізу використовується, залежно від завдань та фаз експертно-аналітичної діяльності, сфери та об'єктів політичного аналізу.

Таким чином, типологію експертно-аналітичної діяльності можна представити наступним чином:

За просторово часовими характеристиками предмету дослідження розрізняють:

Ситуаційну (тут і тепер) експертно-аналітичну діяльність. Вона орієнтована на чітко обмежену в просторі і часі проблему. Мистецтво ситуаційної експертно-аналітичної діяльності полягає в умінні подати конкретну проблему в системному вигляді, визначити головні причини її виникнення, вказати коло інтересів споживача та потенціал наявних ресурсів щодо її (проблеми) вирішення у адресата рекомендацій.

Стратегічну (минуле-сучасне-майбутнє) експертно-аналітичну діяльність. Вона спрямована подивитися за межі поточної політичної ситуації, її суть полягає в конструюванні моделі того чи іншого політичного процесу чи явища, яка могла б допомогти зрозуміти, що буде відбуватися в майбутньому. Тобто, стратегічна експертно-аналітична діяльність спрямована на вирішення проблем, які виникнуть в майбутньому. Експерт-аналітик, в даному випадку, застерігає суспільство та державу, що певна проблема потребуватиме нагального вирішення в майбутньому. Важливим для стратегічної експертно-аналітичної діяльності є реконструювати загальні макрополітичні закономірності, що не залежать від інтересів окремих суб'єктів політичного процесу [Див.: 1].

Залежно від того, який тип політичного аналізу використовується, можна виокремити наступні види експертно-аналітичної діяльності:

Дескриптивна – опис наслідків вже прийнятих та реалізованих рішень:

✓ ретроспективна – передбачає історичний аналіз попередніх рішень та дій;

✓ оціночна – оцінка поточних рішень по мірі їх реалізації;

Перспективна – передбачає аналіз можливих наслідків пропонованих політичних альтернатив:

✓ прогностична – надає проєкцію можливих результатів тих чи інших альтернативних рішень та дій;

✓ прескриптивна (перформативна) – спрямована на прийняття рішень та дій, що здатні привести до конкретних результатів [2].

Дескриптивна експертно-аналітична діяльність, зазвичай, є складовою перспективної експертно-аналітичної діяльності. Для того, щоб проєктувати та оцінювати нові політичні рішення, необхідно зрозуміти зміст та оцінити результати попередніх рішень.

Залежно від завдань та фаз експертно-аналітичної діяльності: 1) моделювання та структурування проблемної ситуації; 2) збір даних та їх дескриптивний аналіз; 3) ситуаційна діагностика; 4) прогнозування тенденцій політичного розвитку; 5) розробка управлінських рекомендацій; 6) оцінка результатів політичної діяльності.

Відповідно до сфер та об'єктів політичного аналізу: 1) політико-інституціональна (зовнішня політика, оборонна, електоральна); 2) економічна (податки, аграрна сфера, бюджетна політика); 3) соціальна (бідність, злочинність, освіта); 4) науково-технічна (інноваційні технології, енергетика).

Виходячи з методології експерта та інструментарію, який він застосовує: 1) структурно-функціональна (системна); 2) раціонального вибору; 3) неінституціональна; 4) біхевіоралістична [3].

Дана типологія, безумовно, не вичерпує всі варіанти останньої, але в узагальненому вигляді дає розуміння структури експертно-аналітичної діяльності.

Експертно-аналітична діяльність покликана вирішувати ряд завдань: 1) одержувати інформацію, необхідну для обґрунтування цілей і формування завдань державної політики і управління; 2) аргументувати прийняття державно-політичних рішень; 3) виявляти соціальні резерви та використовувати їх для підвищення ефективності виробництва і управління; 4) якнайкраще виходити із кризових і неоднозначних ситуацій; 5) сприяти розробці концепцій, проєктів, програм, планів і прогнозів; 6) удосконалити організацію і систему управління; 7) обґрунтувати необхідність та ефективності державно-політичних рішень та їх відбір; 8) інтелектуальне забезпечення оцінювання, адже вироблена оцінка виступає основою для планування і здійснення політичної та державно-управлінської діяльності; 9) експертиза законодавчих і нормативно-правових актів, концепцій реформ, проєктів, пропозицій і рекомендацій, тобто з'ясування обґрунтованості, відповідності нормам пропонованого для експертизи матеріалу, осмислення позитивних і негативних наслідків від їхньої практичної реалізації [4].

Відповідно до завдань, які стоять перед експертно-аналітичною діяльністю, вона виконує наступні функції: 1) гносеологічну – пізнання закономірностей виникнення, розвитку і впливу політичних явищ та процесів; 2) описову – об'єктивне висвітлення політичних явищ та процесів; 3) просвітницьку – допомога в розумінні політичної ситуації й аналізі існуючих підходів до неї, експертна оцінка змісту політичних проблем; 4) прогностичну – одержання уявлень про можливі стани політичних об'єктів, що дає змогу попередити небажані результати політичної ситуації і забезпечити прискорений розвиток суспільства в бажаному напрямку; 5) управлінську – забезпечення осіб, організацій, установ аналітичною

інформацією, на основі якої вони будуть приймати політико-управлінські рішення; 6) регуляторну – надання порад і пропозицій щодо покращення функціонування тих чи інших управлінських чи державних структур; 7) виховну – переконання громадськості чинити правильно (приймати правильні закони, спрямовувати людей на їх власні інтереси); 8) інтегративну – синтезування знань з різних наукових дисциплін; 9) емпіричну – накопичення досвіду та знань, які потім використовуються в наступних дослідженнях чи при прийнятті, тих чи інших рішень.

Розібравшись з визначенням, розглянувши види, завдання та функції експертно-аналітичної діяльності спробуємо виокремити етапи її здійснення (реалізації) починаючи від ідеї аналізу і закінчуючи конкретними рекомендаціями до дії у вигляді аналітичних документів. Отже, експертно-аналітична діяльність складається з таких етапів: 1) розробка програми проведення аналізу, що передбачає досягнення визначеності проблеми, об'єкта, предмета, цілей, завдань, гіпотез й інструментарію аналізу; 2) формування, пошук або укомплектування дослідницького колективу, підготовка його для аналітичної роботи; 3) розробка дослідницьким колективом концепції явища, яке аналізується, що дозволяє пояснити саме явище й можливі його зміни; 4) побудова системи показників і критеріїв, що відображають сутність проблеми, істотні властивості досліджуваного об'єкта (при цьому важливо, щоб показники і критерії їхньої оцінки були сформульовані чітко й однозначно); 5) збирання, систематизація, обробка інформації відповідно до показників і критеріїв аналізу (при цьому застосовуються всілякі методи одержання інформації – від статистики до опитувань); 6) власне аналіз інформації, спрямований на перевірку сформульованих у програмі гіпотез, виявлення причин і закономірностей розвитку об'єкта; 7) вироблення практичних рекомендацій для органів управління за результатами вирішення проблеми; 8) складання аналітичних документів за результатами аналізу: звіту, аналітичних записок, прес-релізів та ін. [Див.: 5].

Наступним нашим завданням є з'ясування особливостей інструментарію експертно-аналітичної діяльності. На основі ознайомлення з літературою з даної проблематики ми можемо констатувати, що інструментарій експертно-аналітичної діяльності складають методи збору, обробки та інтерпретації інформації, кожний з яких являє собою сукупність конкретних принципів, правил, прийомів і алгоритмів аналітичної діяльності, що складають певну систему. І, як зазначає український вчений Ю. Сурмін: "значна частина аналітичних методів являють собою творчі аналітичні процедури, які мобілізують не тільки усвідомлюване дослідником знання, а й неусвідомлене, інтуїтивне, можливості якого значно перевершують механізми усвідомлюваної інтелектуальної діяльності. Вони неефективні без латерального і творчого мислення, що являє собою прогресивний процес генерування нового знання" [6].

Багато методів, які існують в політичній науці та які використовує експерт-аналітик у своїй роботі були запозичені та адаптовані з інших наук. Так, наприклад, аналіз вигід і витрат був запозичений з економіки; методи синектики та "Дельфі" – з психології; інтерв'ю, контент-аналіз, анкетне опитування та інші кількісні та якісні методи – з соціології; з математики – моделювання; кореляційний аналіз, факторний аналіз, аналіз часових рядів – зі статистики. Отже, експерт-аналітик повністю вільний у виборі та комбінуванні тих чи інших методів при проведенні дослідження.

Для характеристики інструментарію експертно-аналітичної діяльності важливим є розмежування таких понять

як "теорія", "методологія", "метод", "методика" та "дослідницький підхід" в експертно-аналітичній діяльності.

Теорія являє собою структури висловлювань, що фіксують певну перспективу, в якій розглядається предметна область дослідження, основну сукупність понять для опису цього предмету і містить низку перевірених, а отже, істинних висловлювань про властивості предметної області. Тобто, теорія – це певне логічне узагальнення досвіду, суспільної практики, що ґрунтується на глибокому проникненні в суть певного явища чи процесу. Вплив використаних теорій накладає стійкий відбиток на дослідження предметної області: теорії фіксують інтерес, який направляє пізнання і формують кроки дослідницького процесу. І, як зазначає німецький дослідник В. Пацельт, лише той, хто добре ознайомлений з теоріями, що існують в політичній науці, може покласти в основу своїх досліджень найбільш корисні для них теорії та практикувати необхідний для цього теоретичний плюралізм [7].

Загалом, методологія аналізу державної політики представляє собою систему критеріїв, принципів і процедур для створення, критичного оцінювання та комунікації політико-релевантного знання [8]. А методологія експертно-аналітичної діяльності – це певні стандарти та процедури відбору загальних принципів і підходів для раціонального дослідження типових проблем та ефективного вирішення практичних завдань вироблення, реалізації та оцінювання державної політики [Див.: 9]. Таким чином, методологія експертно-аналітичної діяльності відповідає за загальні принципи побудови алгоритмів прикладного дослідження політичних явищ та процесів [10].

В. Данн зазначає, що методологічне ядро аналізу політики можна охарактеризувати як форму критичного плюралізму. "Основною методологічною вимогою критичного плюралізму є триангуляція (визначення опорних точок для здійснення аналізу – І. П.): якщо аналітики намагаються вдосконалити політико-релевантне знання, вони мають застосовувати велику кількість точок зору, методів, критеріїв, джерел даних і засобів комунікації" [11]. Критичний плюралізм передбачає комплексний підхід до аналізу державної політики: 1) комплексний характер операцій, який передбачає використання комплексних критеріїв політичних конструктів та змінних, що підвищує правдоподібність теоретичних тверджень через триангуляцію одного об'єкта за допомогою двох або більшої кількості точок відліку; 2) комплексний характер дослідницьких методів, який передбачає використання методів комплексного характеру для спостереження за процесами політики та їх наслідків, що сприяє підвищенню правдоподібності теоретичних тверджень через триангуляцію одного на основі даних, отриманих за допомогою двох або більше засобів; 3) комплексний аналітичний синтез, який передбачає синтез і критичну оцінку наявних аналізів аналогічних процесів і програм, що підвищує правдоподібність теоретичних тверджень через дослідження фонду інформації стосовно впливу політики на різні групи населення в різних контекстах; 4) багатовимірний аналіз, який передбачає включення численних змінних в моделі політики, що підвищує правдоподібність теоретичних тверджень через систематичне тестування й виключення, інтеграцію ефектів, що їх змінні неполітичного характеру справляють на кінцевий результат політики; 5) комплексний аналіз точок зору багатьох представників кіл, що мають інтерес у політиці, який передбачає дослідження інтеграційних моделей і точок зору великої кількості зацікавлених у результатах політики громадян, що підвищує правдоподібність теоретичних тверджень через триангуляцію між конкурентними казуальними й ети-

чними уявленнями стосовно проблем і рішень, що існують у реальних умовах політики; 6) багатоперспективний аналіз, який передбачає введення в аналіз політики різноманітних аспектів – етичного, економічного, політичного, організаційного, соціологічного, культурного, психологічного, технологічного, що сприяє підвищенню правдоподібності теоретичних тверджень через триангуляцію між конкурентними уявленнями стосовно проблем і рішень; 7) мультимедійні комунікації, триангуляція з комплексними засобами передачі інформації й альтернативними стратегіями комунікації знання розширює сферу релевантності знання по відношенню до політики та його потенційного використання [12]. Безперечно, що використання всього арсеналу критичного плюралізму в кожному дослідженні є утопічним, залучення того чи іншого аспекту залежить від мети, предмету, ресурсів та засобів, якими володіє експерт-аналітик. Але максимальна комплексність експертно-аналітичної діяльності є запорукою успішного дослідження.

Методологія експертно-аналітичної діяльності охоплює п'ять загальних процедур: 1) визначення та структурування проблеми – надає інформацію про умови, що породжують політичну проблему; 2) прогнозування – надає інформацію про майбутні наслідки дій згідно з альтернативами політики; 3) рекомендації – надає інформацію про відносну цінність або ціну цих майбутніх наслідків у процесі розв'язання або послаблення гостроти проблеми; 4) моніторинг – надає інформацію про сучасні та минулі наслідки діяльності відповідно до альтернатив політики; 5) оцінювання – надає інформацію про цінність або ціну цих наслідків у процесі розв'язання або послаблення гостроти проблеми.

Поєднання теорії та методології породжує дослідницькі підходи. Виходячи з того, що теорії направляють інтерес дослідника на певні області чи аспекти предмету дослідження, деякі методи будуть більше, інші – менш придатні для отримання чи оцінки інформації саме в цих областях чи аспектах досліджуваних явищ та процесів. Не лише властивості предмету дослідження, але й теорія, що використовується для проведення дослідження, змушує спрямовувати дослідницький інтерес на певні області цього предмету та використовувати певний набір методів. Теорія встановлює, що має бути досліджено, а обраний таким чином предмет дослідження визначає, в свою чергу, застосування конкретних методів. Отже, такий зв'язок між теорією та методом називається "дослідницький підхід" [13].

Кожний експерт-аналітик повинен знати не лише основні дослідницькі підходи, а й методи, через які дослідницький підхід кожної теорії втілюється у життя. Так російський дослідник А. Циганков виокремлює п'ять основних дослідницьких підходів:

Інституціоналізм. Методологічною базою даного підходу виступають правовий та історичний аналіз, описові та порівняльні методи. В даному підході основна увага приділяється політичним інститутам. Обравши дану теорію, дослідник будує дослідження виходячи з суспільно укорієних (легітимних та легальних) політичних форм.

Біхевіоризм. Методологічна база – експериментальні методи, психологічний аналіз, вивчення прийняття політичних рішень. Головною метою даного підходу є виключення з наукового дослідження всіх суб'єктивних факторів – цілей, бажань, ідей – і залишити лише дані верифікованих спостережень. Головна заслуга біхевіористичного підходу полягає в активному залученні в політичний аналіз психологічних методів дослідження. В межах цього підходу теорія, що керує дослідженням, спрямовує інтерес дослідника на поведінку суб'єктів, що

вимагає проведення спостережень чи опитування, які дають інформацію про цікаву нам поведінку.

Структуралізм. Методологічна база – теорія обміну та ролей, класовий аналіз, функціональний, лінгвістичний та структурно-функціональний аналіз. За даного підходу дослідник розглядає політику як одну з існуючих в рамках соціальної системи підсистему, що виконує функцію формування стратегічних цілей суспільства і мобілізації ресурсів для їх досягнення. Методологія взаємодії системи з її оточенням допомагає виявити адаптивні чи відкриті політичні системи, показує принципи їх існування і розвитку поряд із закритими системами, що не здатні адекватно реагувати на виклики соціального середовища.

Плюралізм. Методологічна база – емпіричні методи, теорія коаліцій, політичної участі. Теорія даного підходу розглядає політичний процес як взаємодію груп.

Девелопменталізм. Методологічна база – теорія переходу, росту, інновацій, нестабільності політичних режимів. Існування даного підходу пов'язано з усвідомленням того, що політична, як і соціальна наука загалом, в силу своєї природи не може претендувати на утримання емпірично досконалих, абсолютних об'єктивних фактів. Її прогнози можуть носити лише вірогідний характер, адже завжди залишаються за рамками аналізу важливі явища соціального життя (цінності, звички), які не піддаються точному обрахунку та верифікації, загалом, все те, що можна вкласти в поняття "іраціонального", і що складає невід'ємний компонент політичного життя. Методологічно девелопменталізм сформувався як напрямок, що претендує на вибіркове використання різноманітних, вже отримавших визнання досягнень структуралізму, інституціоналізму та інших підходів. Девелопменталізм показує, що дослідження розвитку того чи іншого політичного явища чи процесу не може обмежуватися лише аналізом інститутів чи зразків політичної поведінки виключно. Політичний розвиток – це багатограний процес, дослідження якого не можливо закрити рамками якогось одного з напрямків аналізу. Під час цього процесу та в результаті взаємодії різноманітних політичних сил відбуваються зміни в політичній поведінці, політичній культурі, політичній системі загалом [14].

Німецький дослідник Вернер Й. Пацельт виокремлює ще один різновид – "дослідницький підхід з позиції критики ідей". В межах цього підходу – теорія, що керує дослідженням, спрямовує інтерес дослідника на ті способи мислення, тлумачення змісту та ціннісні уявлення, котрі лежать в основі політичних процесів і структур, що вимагає аналізу відповідних текстів чи опитування тих людей, які особливим чином можуть виступати носіями ідей, чия критика є метою дослідження [15].

Під методом експертно-аналітичної діяльності необхідно розуміти конкретний спосіб чи типовий інструмент аналітичної роботи, що дозволяє отримувати та опрацьовувати необхідну інформацію. Метод характеризує спосіб, підхід до вивчення дійсності, що відображає загальну логіку уявлень про політичні процеси. В експертно-аналітичній діяльності використовується велика кількість методів, які доповнюють один одного. При відборі методів дослідження аналітик виходить не лише з дослідницького підходу та адекватності поставленим завданням, але й враховуючи ресурси (час, інформація, гроші та ін.), які має в розпорядженні.

І, нарешті, методика експертно-аналітичної діяльності – це система дослідницьких етапів та операцій, яка націлена на конструювання комбінацій та послідовності використання методів і процедур для вирішення конкретних завдань. Методика – це сума прийомів, що за-

стосовуються для накопичення та систематизації емпіричного матеріалу. Тобто, це схема конкретного експертно-аналітичного дослідження.

Аналізуючи літературу з методологічного забезпечення прикладних політичних досліджень, ми можемо відобразити наступну систему методів, що використовуються при здійсненні експертно-аналітичного забезпечення державної політики:

- ✓ методи збору емпіричних даних (опитування, спостереження, фокус-група, біографічний метод, політичне моделювання, "ігротехніка");

- ✓ прикладний аналіз текстової інформації (традиційний метод, контент-аналіз, когнітивне картування, інтент-аналіз, дискурс-аналіз, критичний дискурс-аналіз);

- ✓ статистичні методи (індексація, кореляційний аналіз, регресивний аналіз, пат-аналіз, Q-методологія, факторний аналіз, кластерний аналіз, дискримінантний аналіз, багаторівневе шкалювання, мережевий аналіз);

- ✓ комплексне аналітичне моделювання (емпіричне, нормативне, динамічне);

- ✓ якісний аналіз даних в політичних дослідженнях (експертні методи аналізу даних – метод Делфі, методика "Шанг", "метод парних взаємодій", "послідовна" методика, метод "синектика", "мозковий шторм", метод фокальних об'єктів, "морфологічний аналіз", "списки контрольних відповідей", метод ситуаційного аналізу, метод прогнозного графа, метод перехресної взаємодії, ПАТТЕРН, ПРОФІЛ, КВЕСТ, метод номінальної групи; аналіз візуальних образів);

- ✓ методи дослідження політичних подій та ситуацій (івент-аналіз, SWOT-аналіз);

- ✓ метод побудови прогнозистичного сценарію;

- ✓ методи прогнозування соціальних станів (класичний аналіз часових рядів, оцінка лінійних трендів, експоненціальне зважування, методологія катастроф, відображення теорії, казуальне моделювання, оцінка точок та інтервалів, аналіз перехресних впливів, оцінка здійсненності);

- ✓ методи моніторингу державної політики (графічне відображення, табличне відображення, індексація, аналіз перериваних часових рядів, аналіз контрольних рядів, аналіз розриву регресії);

- ✓ методи оцінювання державної політики (відображення завдань, пояснення цінностей, критика цінностей, відображення обмежень, аналіз перехресних впливів, дисконтування, аналіз аргументації, аналіз обслідування користувачів) [Див.: 16; 17; 18; 19].

Звичайно, дану систему не можна вважати цілком завершеною. Як вже зазначалося, експерт-аналітик повністю вільний у виборі того чи іншого методу і повинен зважати на доцільність використання останніх в тих чи інших обставинах. Обмежені рамками нашого дослідження ми не ставили собі за мету детальний аналіз вище перерахованих методів, а лише представлення загальної системи методів експертно-аналітичної діяльності, тому перейдемо до розгляду принципів її здійснення, але питання методів та методик експертно-аналітичної діяльності залишається відкритим і отримає свій подальший розгляд в наступних наших роботах.

Найбільш тісний зв'язок у експертизи з правом. Експерт – важлива фігура на суді чи під час проведення слідства. При цьому він ніколи не є тим, хто безпосередньо займається прийняттям юридичного рішення. В області політики все навпаки. Саме тут експерт виступає в ролі арбітра, саме тут він є особою, котра судить. Суддівська місія експерта в політиці співпадає з тією політико-правовою роллю, котру він відіграє в рамках пізнавальної діяльності. Саме експерт визначає те, чим має вважатися знання і чим воно не має бути.

Будучи спеціалістом по роботі зі "специфічним", експерт за фактом професійної приналежності повинен демонструвати досвід специфікації. Обов'язкове для експерта знання предмету є саме застосування досвіду поєднання загального і особливого. З однієї сторони, це загальні проблеми, що вимагають унікальних рішень, з іншої – унікальні цілі, котрі можливо реалізувати лише на основі загальних підходів. Експерт операціоналізує результати пізнавальної діяльності. Завдяки йому знання перетворюються в інструменти, починають функціонувати, "працювати".

Формулюючи рекомендації щодо вирішення тієї чи іншої проблеми, експерт-аналітик повинен не лише описати, пояснити і спрогнозувати розвиток політичного явища чи процесу, але і дати йому оцінку, спираючись на певні принципи.

Таким чином, для того щоб повною мірою реалізувати мету експертно-аналітичної діяльності, підвищити якість отриманих результатів і оцінити політичну проблему необхідним є дотримання наступних принципів:

- ✓ об'єктивності, цей принцип передбачає незалежність результатів дослідження від особистих вподобань експерта та волі замовника. Важливим також є поєднання наукової об'єктивності з національними інтересами, тобто завдання експерта полягає не в діях усупереч об'єктивним закономірностям, а в пошуку об'єктивної обумовленості суспільних інтересів;

- ✓ достовірності, цей принцип передбачає, що аналіз повинен ґрунтуватися на своєчасній, важливій, повній та точній інформації і має охоплювати всі аспекти досліджуваних явищ, подій, процесів;

- ✓ системності, цей принцип передбачає, що політика, з одного боку, розглядається як єдиний об'єкт, а з другого – як сукупність відносно самостійних напрямків дослідження. Як зазначає відомий український вчений В. Горбатенко, "цей принцип дозволяє отримати цілісну модель досліджуваного об'єкта в усій сукупності його прямих та зворотних, ієрархічних та координаційних зв'язків, визначити й виокремити його основні системні ознаки – елементний склад, структуру, мету, зміст, функціонування, способи реалізації" [20];

- ✓ аргументованості, цей принцип передбачає, що кожний висновок експерта-аналітика має бути обґрунтованим і спиратися на фактичний матеріал;

- ✓ альтернативності, цей принцип передбачає можливість розвитку політичного життя по різних траєкторіях, за умови різних взаємозв'язків і структурних відношень; продукт експертно-аналітичної діяльності має враховувати весь спектр можливих напрямків розвитку та прояву тих чи інших соціально-політичних явищ та процесів, що аналізуються;

- ✓ наукового плюралізму, цей принцип передбачає вихід за рамки політичної сфери при розгляді досліджуваного явища чи процесу і підкріплення дослідження знаннями з інших наук (філософії, історії, правознавства, соціології, економіки та ін.);

- ✓ рентабельності, цей принцип передбачає врахування ресурсів досліджуваного об'єкту при наданні рекомендацій щодо його подальшого розвитку та перевищення ефекту від використання аналітичного продукту над витратами на його розробку;

- ✓ верифікації, цей принцип спрямований на перевірку істинності і встановленні достовірності результатів дослідження (перевірка повторним або паралельним дослідженням, опитування більшого кола експертів, співставлення вихідних положень з реальною політичною ситуацією та ін.);

- ✓ темпоральності, цей принцип наголошує на тому, що не можна виключати можливість того, що майбутні

спостереження можуть суперечити прийнятому на сьогодні уявленню.

Російський вчений Лобанов В. В. зазначає, що для уникнення суб'єктивізму в експертно-аналітичній діяльності необхідно дотримуватися певних принципів, а саме: 1) більше довіряти конкретним фактам, а не думкам чи абстрактним ідеям; 2) виражати факти в кількісній формі, а не за допомогою слів чи емоцій; 3) розуміти, що спостереження ведеться завжди над частиною цілого і результати містять помилки та відхилення; 4) приймати стійку тенденцію, виявлену в результаті багаточисельних спостережень, в якості надійної інформації [21].

Виходячи з того, що від експерта-аналітика вимагаються різноманітні знання та навички, а також уміння працювати з керівниками та посадовими особами, він повинен: 1) збирати та узагальнювати інформацію, проводити аналіз, оцінювати різноманітні альтернативи і передавати все це замовнику; 2) розуміти сучасні тенденції та перспективи для того, щоб розглядати проблеми, що аналізуються в комплексі, а не ізольовано; 3) володіти технічними методами експертно-аналітичної діяльності для прогнозування та оцінки альтернатив; 4) розбиратися в суті організаційної та політичної поведінки основних учасників процесу розробки державної політики і в тому, як вони на неї впливають; 5) знати і дотримуватися певних етичних норм і стандартів в своїй професійній діяльності [22].

Отже, експертно-аналітична діяльність продукує прикладне наукове знання про політику, яке може розглядатися як сукупність теоретичних моделей, методологічних принципів та процедур дослідження, орієнтованих на досягнення реального політичного ефекту, серцевиною даного знання є аналіз і подання альтернатив, доступних політичним діячам, для розв'язання державних проблем.

Зважаючи на все більшу комплексність суспільно-політичних проблем та ускладнення процесу прийняття

політичних рішень, експерт-аналітик в своїй діяльності повинен використовувати багато змінних, великий арсенал міждисциплінарних принципів, методів, підходів, інструментів, різноманітні джерела інформації та засоби комунікації.

1. Ребко В. А. Політична аналітика та прогнозування : навч. посіб. / Ребко В. А., Валевський О. Л., Кальниш Ю. Г. — К. : Вид-во УАДУ, 2002.
2. Туронок С. Г. Политический анализ: курс лекций : [учеб. пособие] / Туронок С. Г. — М. : Дело, 2005. — С. 25.
3. Дегтярев А. А. Политический анализ как прикладная дисциплина: предметное поле и направления разработки / А. А. Дегтярев // Политанализ.Ру. — 2004 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.politanaliz.ru/articles_153.html.
4. Сурмін Ю. П. Аналітика державного управління: сутність і тенденції розвитку / Ю. П. Сурмін // Державне управління: теорія та практика. — 2007. — № 1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2007-1/txts/06syppdsv.htm>.
5. Там само.
6. Там само.
7. Методологические подходы политического исследования и метатеоретические основы политической теории. Комментарий к введению / [сост. Н. Конеген, К. Шуберт]. — М. : РОССПЭН, 2004. — С. 133.
8. Данн В. Н. Государственная политика: вступ до аналізу: підручник для ВНЗ / В. Н. Данн. [пер. з англ. Г. Є. Краснокутського. наук. ред. М. О. Баймуратов]. — Одеса : АО БАХВА, 2005. — С. 24.
9. Хрусталева М. А. Методология прикладного политического анализа : учеб. пособие. / Хрусталева М. А. — М. : Проспект, 2010.
10. Дегтярев А. А. Указ. соч.
11. Данн В. Н. Указ. соч. — С. 28.
12. Там же. — С. 29–33.
13. Методологические подходы политического исследования и метатеоретические основы политической теории. — С. 133–134.
14. Цыганков А. Современные политические режимы: структура, типология, динамика : учеб. пособие. / А. Цыганков. — М. : Интерпракс, 1995 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Cigankov/06.php.
15. Методологические подходы политического исследования и метатеоретические основы политической теории. — С. 134.
16. Ахременко А. С. Политический анализ и прогнозирование : учеб. пособие. / Ахременко А. С. — М. : Гардарики, 2006.
17. Боришполец К. П. Методы политических исследований : учебное пособие для студ. вузов / Боришполец К. П. — М. : Аспект Пресс, 2005.
18. Методологические подходы политического исследования и метатеоретические основы политической теории. — С. 134.
19. Данн В. Н. Указ. соч.
20. Горбатенко В. П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика / Горбатенко В. П. — К. : Генеза, 2006. — С. 73.
21. Лобанов В. В. Государственная политика: разработка и реализация : учеб. пособие. / Лобанов В. В. — М. : ГУУ, 2000. — С. 36.
22. Там же. — С. 35.

Надійшла до редколегії 22.02.12

УДК 94(438) 09+321

В. В. Смолей, канд. іст. наук, доц., ТОІППО

ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ ЯК ОБ'ЄКТ ПОЛІТОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті простежено історичні та політико-правові обставини становлення парламентсько-демократичного устрою, проаналізовано причини кризи функціонування парламентської системи, політичного перевороту у приходу до влади режиму санації, еволюціонуючого в напрямі авторитарного правління та згорання парламентсько-демократичних основ.

Ключові слова: авторитарне правління, парламентська система, політичний переворот, режим, санація.

В статті просліджені історичні та політико-правові обставини становлення парламентсько-демократичного устрою, проаналізовані причини кризи функціонування парламентської системи, політичного перевороту у прихода к влади режиму санації, еволюціонуючої в напрямі авторитаризма и свертывания парламентско-демократических основ.

Ключевые слова: авторитарное правление, парламентская система, политический переворот, режим, санация.

The article has traced the historical, political and legal circumstances of the establishment of parliamentary-democratic system, has analyzed the causes of the crisis of parliamentary system functioning, political upheaval and sanitation regime, evolving toward authoritarian governing and the collapse of parliamentary-democratic foundations.

Keywords: authoritarian governing, parliamentary system, political upheaval, regime, sanitation.

Термін "політичний режим" ввійшов у широкий науковий обіг з другої половини ХХ ст. і сьогодні як наукова категорія є одним із загальноприйнятих в сучасній політології. Поняття "політичний режим" характеризується "сукупністю характерних для певного типу держави політичних відносин, засобів і методів реалізації влади, наявних стосунків між державною владою і суспільством, домінуючих форм ідеології, стану політичної культури" [1]. Політологічна наука послуговується цим терміном з метою розрізнення основних типів політичних режимів і їх різновидів. Будь-

який політичний режим визначається тим, у який спосіб і за якими процедурами формуються органи влади; принципами поділу влади; характером відносин між державою і громадянами; становителем і роллю громадських організацій та політичних партій; захистом прав людини і основних свобод; свободою діяльності ЗМІ; порядком функціонування правоохоронних органів тощо. Іншими словами, проникнення в суть і зміст цього поняття дозволяють досліднику з'ясувати, які чинники впливають на формування того чи іншого типу політичного режиму, як і за яких обставин один